

Я. Володарець-Урбанович

ВІЗАНТІЙСЬКА ПРЯЖКА ІЗ МОГИЛЬНИКА КВЕТУНЬ У ПОДЕСЕННІ

Метою статті є аналіз суцільнолітої ліроподібної пряжки ранньовізантійського кола із могильника Кветунь (Трубчевський р-н Брянської обл.) у Подесенні. Сам археологічний комплекс є багатошаровою пам'яткою, що містить матеріали кийвської та колочинської культур.

Бронзову пряжку було виявлено в кургані 1. Вона близька до пряжок із Подунав'я та Балкан, що побутували впродовж VII ст. Однак аналогічні вироби різні дослідники долучають до різних типів та груп ранньовізантійських пряжок, що ускладнює пошук аналогій та їх інтерпретацію.

Пряжка із Кветуні була розглянута в роботах небагатьох дослідників, однак без ґрунтовного аналізу та залучення всіх відомих аналогій. А от власне «центральноєвропейські» застібки розглядаються окремо від знахідки із Східної Європи.

Ця прикраса є однією із небагатьох виробів візантійського кола в Дніпровському Лівобережжі та на пам'ятках колочинської культури, зокрема. Такі вироби могли потрапляти до слов'ян у різний спосіб, але, безперечно, засвідчують контакти варварів із Візантійською імперією.

Ключові слова: раннє середньовіччя, VII ст., колочинська культура, Кветунський археологічний комплекс, Подесення, Візантійська імперія, пряжка.

Вступні зауваження. Ранньовізантійські знахідки є дуже важливими для розуміння рівня та напрямків зв'язків варварів та Візантії (Гавритухин 2011). Для терен Східної Європи в межах варварських територій ці дані тільки починають систематизуватися. Багато в чому завдяки появі низки ґрунтовних європейських публікацій щодо матеріалів із самої Імперії. Особливо активно відбувається розвиток проблематики, пов'язаної із деталями поясных та ремінних оздоб (напр.: Schulze-Dörrlam 2002;

2009; Eger 2010; Даскалов 2012; Трайкова 2017). Ці нові публікації дозволяють «переглянути» давно відомі знахідки під «новим кутом». Саме такому аналізу і присвячена ця робота. В ній розглянуто ліроподібну пряжку ранньовізантійського кола, що була виявлена на багатошаровій пам'ятці Кветунь у Подесенні.

Загальні дані про пам'ятку та обставини виявлення. Пам'ятка розташована між селами Кветунь та Макорзно Трубчевського р-ну Брянської обл., в уроч. Дуля. Вона відома ще з 1930-х рр. Саме тоді було проведено і перші археологічні розкопки: по одному кургану дослідили П. Н. Богелев у 1930 р. та В. П. Левенко в 1938 р. А в 1947 р. два кургани дослідив М. В. Воеводським. В одному із них на різних глибинах було виявлено фрагменти кераміки «від горщика, грубовиготовленого на повільному гончарному крузі», а в іншому — «крім трьох уламків посуду і фрагменту вугілля, один людський хребець та уламки сильно окисленої бронзової пряжки ліроподібної форми із залізним язичком» (Артишевская 1963, с. 85—87).

Надалі роботи на пам'ятці продовжила експедиція П. М. Третьякова, під безпосереднім керівництвом Л. В. Артишевської. Так у 1957 р. було досліджено один курган, а впродовж 1958—1959 та 1961—1962 рр. повністю досліджено північну групу курганів, а південна — лише частково (Артишевская 1957; 1963, с. 83—84; Третьяков 1982, с. 136—138).

Пам'ятка дуже складна. На жаль, не всі матеріали доступні дослідникам, а деякі відомі лише за словесними описами. Тому певні інтерпретації залишаються вкрай дискусійними (див.: Горюнов 1981, с. 30—32; Синиця 2003). Найповніше цей археологічний комплекс було розглянуто в розділі колективної моногра-

фії «Гапонівський скарб» (Обломский 1996, с. 106—108).

Отже, сама пам'ятка має такі культурно-хронологічні етапи існування. Спочатку в північній частині виникає поселення київської культури. Пізніше в його південній частині виникає колочинський курганий могильник. Ще південніше розташовується інший курганий могильник, однак його культурна приналежність дискусійна. Більшість дослідників підтримують точку зору Л. В. Артишевської, що він належить до матеріалів колочинської культури. На це може вказувати, зокрема, той факт, що із кургану 10 цієї групи походить кругла бронзова бляшка із шпешком зі зворотного боку (Родинкова 1996, с. 155), що, можливо, є прикрасою ремня раннього середньовіччя (напр.: Скиба 2016, рис. 38). Однак із площі обох курганних груп походять знахідки прикрас кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей (розвиненого та завершального етапів існування стилю), характерних для київської культури (Терпиловский, Абашина 1992, с. 149; Обломский, Терпиловский с. 116, 120—124; Воронятов, Шинаков 2020, с. 81, 100).

У цьому дослідженні мова піде про курган 1 (рис. 1). Планіграфічно він розташований у південній групі і є найпівнічнішим у ній. Він був досліджений у 1947 р. М. В. Воеводським, про що на початку роботи пише Л. В. Артишевська. Хоча в подальшому часто зазначали, що цей комплекс розкопала сама дослідниця (Чубур 2009, с. 160).

У різних частинах своєї роботи Л. В. Артишевська подає різну інформацію щодо обставин знаходження пряжки та інших матеріалів із кургану 1. Так, спочатку зазначено, що в об'єкті виявлено три уламки кераміки, фрагмент вугілля, один людський хребет та уламки сильноокисленої «бронзової пряжки ліроподібної форми із залізним язичком» (Артишевская 1963, с. 85—87).

В іншій частині роботи дослідниця вказує, що пряжка лежала на купі перепалених кісток, поверх неї також зафіксовані перепалені кістки. Поруч із пряжкою зафіксовані уламки звичайних посудин, кілька фрагментів від більш тонкостінних із добре заглаженою, майже лискованою поверхнею та два фрагменти від посудин із піддоном, а зверху сам піддон із червонуватої добре відмудленої щільної глини, без грубих домішок, що «характерні для іншої кераміки із пам'ятки» (Артишевская 1963, с. 94).

Л. В. Артишевська вважала, що кераміка із кургану 1 подібна до посуду із Владіміровського городища кінця I тис. н. е. (Артишевская 1963, с. 95). Саме цим часом і почали датувати цей комплекс і пряжку відповідно. Однак це городище відоме лише за даними археологічних розвідок (Артишевская 1957; Третьяков 1974, с. 41). Загалом в околицях села відомо

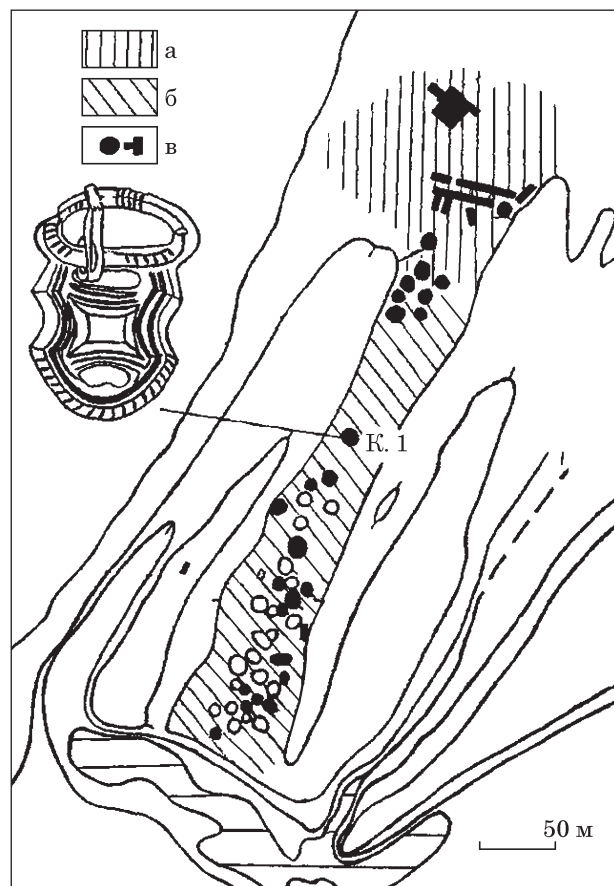

Рис. 1. Кветунський археологічний комплекс (за: Обломский 1996): а — територія поселення пізньоримського часу; б — територія ранньосередньовічного курганного могильника; в — розкопані кургани і досліджені на поселенні ділянки

Fig. 1. Kvetun archaeological complex (after Oblomskii 1996): a — the territory of the settlement of the late Roman period; б — the territory of the Early Medieval barrow cemetery; в — excavated barrows and investigated areas at the settlement

два городища, однак подальші обстеження показали відсутність на їх площі нашарувань саме останньої чверті — кінця I тис. н. е. (Кашкин 1993, с. 197). Деякі дослідники співвідносять курган 1 із волинцевською чи роменською культурами (Обломский 1996, с. 107). Хоча для волинцевської курганний поховальний обряд взагалі не характерний. Все ж слід констатувати, що відсутність рисунків кераміки із кургану 1 та їх чіткого етнокультурного визначення (Артишевская 1963, рис. 3: 9), не дозволяє зробити однозначних висновків щодо належності цього комплексу до певної культури.

Опис знахідки. Пряжка бронзова, суцільнолита. Складається із овальної рамки та фігурного щитка ліроподібної форми. Рамка орнаментована скісними насічками. В центральній частині розташовано заглиблення для язичка. Щиток орнаментований трьома прорізами та геометричними лініями. Його нижня, півовальна частина додатково прикрашена рубчастими насічками. На зворотній стороні

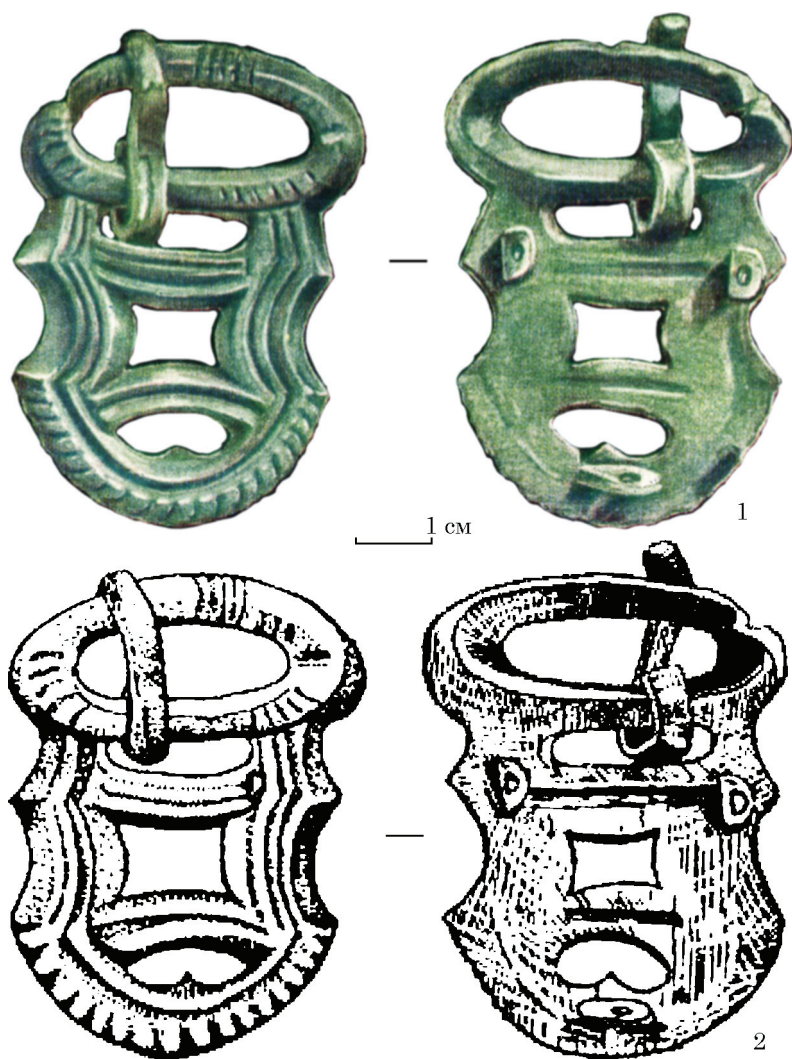

Рис. 2. Пряжка із кургану 1 південної курганної групи Кветунського археологічного комплексу (за: 1 — Артишевская 1963; 2 — Сухобоков 1975)

Fig. 2. Buckle with cast integral plate from barrow 1 of the southern barrow group of the Kvetun archaeological complex (after 1 — Artishevskaja 1963; 2 — Sukhobokov 1975)

щитка є три литі петлі-вухка для кріплення до ременю, розташовані трикутником: ближче до рамки дві (паралельно до довгої вісі пряжки) і в нижній частині щитка ще одна (перпендикулярно до довгої вісі виробу). Пряжка трішки деформована вогнем (рис. 2).

Історія вивчення пряжки із Кветуні. Л. В. Артишевська у своїй роботі відзначила, що ця знахідка подібна до пряжок із Кішкаша та Кестхей Добого в Паннонії. Дослідниця погодилася із точкою зору Д. Чаллані, що прототипами орнаментальних мотивів цих виробів були пряжки, виконані у звіриному стилі. Однак на зазначених виробках цей мотив ще простежуються, але вже в геометричних мотивах. Підтверджуючи цю точку зору, Л. В. Артишевська вказувала, що на знахідці із Кветуні на профільованих контурах щитка є стилізовані зображення контурів птахів. Дослідниця датувала знахідку VIII ст. із посиланням на роботу Д. Чаллані, але без конкретних сторінок (Артишевская 1963, с. 95). Однак у роботі останнього дата пряжки із Кестхей Добого визначена в межах VII ст. (Чаллань 1956, р. 280).

А. К. Амброз вважав, що ця бронзова застібка є виробом місцевих майстрів, що копіювали

дунайські зразки ювелірного мистецтва в VII—VIII ст. у Подесенні. Саме щодо цієї пряжки дослідник не навів жодного аргументу (Амброз 1970, с. 73—74).

О. В. Сухобоков датував цю знахідку V—VII ст. (Сухобоков 1975, с. 41, рис. 7: 3; 63: 37).

В. Б. Ковалевська зарахувала цю знахідку до відділу II (овальнорамочні), типу 15 і датувала VII—VIII ст., однак у каталозі зазначено лише VIII ст. Вказує дослідниця і на відсутність аналогічних виробів серед матеріалів Східної Європи (Ковалевская 1979, с. 28, табл. XI: 1). Слід зазначити, що на рисунку цієї пряжки, вміщеному до роботи, зі звороту зображено шпеньки для кріплення, хоча на рисунках Л. В. Артишевської та О. В. Сухобокова чітко показано саме петлі для кріплення.

Більшість інших дослідників загалом підтримувала подібне датування пряжки із Кветуні (напр.: Третьяков 1966, с. 257, рис. 77: 3; Седов 1982, с. 33, табл. VIII: 16).

А. М. Обломський вважав, що курган 1 не належить до матеріалів колочинської культури (Обломский 1996, с. 106). На це начебто вказують особливості поховального обряду (кремація на місці) та керамічного комплексу, які

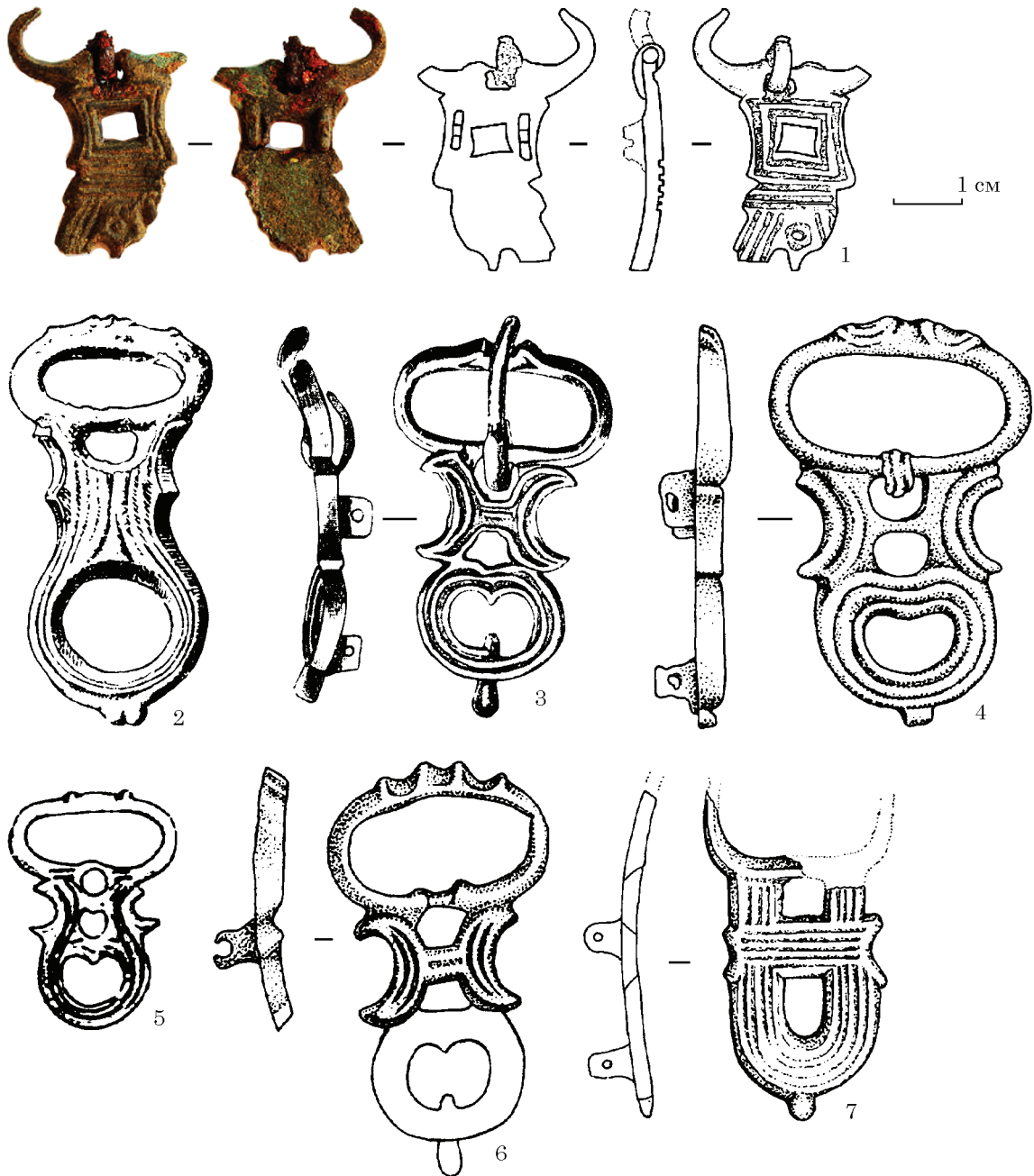

Рис. 3. Аналогічні пряжки із Паннонії та Балкан: 1 — Врчєновацьке городище; 2 — Кєстхєй Добого; 3 — Кішкашша; 4 — Комарне; 5 — Коринф; 6 — Халімба; 7 — Чупрії (за: 1 — Бугарски 2020; 2, 3 — Чаллань 1956; 4 — Varsik 1992; 5 — Vinski 1974; 6 — Garam 2001; 7 — Янковић, Янковић 1990)

Fig. 3. Similar buckles from Pannonia and the Balkans: 1 — Vrchenovatske hillfort; 2 — Kestkhei Doboho; 3 — Kishkashsha; 4 — Komarne; 5 — Corinth; 6 — Khalimba; 7 — Chuprii (after: 1 — Bugarski 2020; 2, 3 — Challan 1956; 4 — Varsik 1992; 5 — Vinski 1974; 6 — Garam 2001; 7 — Jankovich, Jankovich 1990)

були визначені Л. В. Артишевською як VIII—IX ст. (Обломский 2016, с. 31).

Розглядав дослідник окремо і пряжку. Зараховував її до «суцільнолитих бронзових візантійських пряжок з овальним або сегментованим кільцем і фігурним щитком із увігнутими боками», за типологією О. І. Айбабіна (Айбабин 1990, с. 45, рис. 44: 2, 3; 1999, табл. XXX: 48). А. М. Обломський вважав, що найближчі до Кветунської пряжки є вироби зі Скалистого, склеп 381 (Айбабин 1982, рис. 5: 15; Веймарн, Айбабин 1993, с. 85—86, рис. 61: 1) та Ескі-Кер-

мену, склеп 259 (Айбабин 1990, рис. 44: 2). Ці знахідки О. І. Айбабін датує в межах другої половини VII ст. за супровідним інвентарем (Айбабин 1990, с. 45). Водночас А. М. Обломський піддавав сумніву таке датування цих пряжок і вважав, що застібка із Кветуні має більш пізню хронологію (Обломский 2016, с. 31). Слід зазначити, що наведені дослідником пряжки із Криму дуже віддалено нагадують знахідку із Подесення (лише за загальними обрисами щитка), і навряд чи їх можна розглядати як певні аналогії.

Коло аналогій. Зауважимо, що пряжка із Кветуні однозначно має візантійське походження. На це вказує система кріплення до ремня. Вушка-петлі добре відомі серед багатьох візантійських виробів VI ст., а з другої половини цього століття ця особливість стає панівною, наприклад для пряжок типу В 6, В 15—В 20, D 1—D 37, за М. Шульце-Дьорламм (Shulze-Dörrlam 2002; Гавритухін 2019, с. 308).

Низка більш менш схожих застібок відома в Подунав'ї та на Балканах. Зазвичай дослідники подібні вироби об'єднують у досить широкі групи чи типи прикрас. Коло аналогій розглядається окремо за регіонами, хоча деякі знахідки «переходять» із роботи до роботи як «хрестоматійні». Але загалом ці вироби розпорошені між різними публікаціями. То ж найактуальнішим завданням цього дослідження стало створення максимально повного переліку таких пряжок, які можна використати як коло аналогій (див. додаток).

Загалом вдалося зібрати дані про сім знахідок із Центральної Європи та Балкан (рис. 3).

Рис. 4. Карта поширення подібного роду пряжок: 1 — Кветунь; 2 — Врчєновацьке городище; 3 — Кєсткхєй Добого; 4 — Кішкашша; 5 — Комарне; 6 — Коринф; 7 — Халімба; 8 — Чупрії

Fig. 4. Distribution map of the similar buckles: 1 — Kvetun; 2 — Vrchenovatske hillfort; 3 — Kestkhei Doboho; 4 — Kishkashsha; 5 — Komarne; 6 — Corinth; 7 — Khalimba; 8 — Chuprii

Це такі пункти, як Врчєновацьке городище, Кєстхєй Добого, Кішкашша, Комарне, Коринф, Халімба та Чупрії (рис. 4).

Історія вивчення розглянутих візантійських пряжок. Ці вироби не надто часто ставали об'єктами спеціальних досліджень. Переважно в публікаціях фігурує низка застібок, що походять із могильників Аварського каганату.

Уперше такі пряжки системно розглянув Д. Чаллані. Наголосимо, що найбільш подібну до Кветунської застібку із Кішкашша дослідник зарахував до групи 16 (пряжки із схоплюючими своєю ліроподібною формою тіло, парою драконів та їх схематичні варіанти). Загалом ця група містить досить широкий спектр виробів (Чаллань 1956, с. 276, № 15, табл. III: 1, 1a). Інша ж, менш аналогічна із Кєстхєй Добого — до групи 17 (пряжки із парами різних тварин і геометричними варіаціями). Останню знахідку Д. Чаллані надійно датує в межах VII ст. (Чаллань 1956, с. 280, № 2, табл. III: 3).

З. Вінські вважав пряжку із зруйнованого поховання VII ст. Кішкашша візантійською і наводить низку більш-менш схожих виробів із Греції та Албанії (Vinski 1974, p. 34—35, tab. XXVI: 7, 9).

Знахідку із Комарне В. Варсік визначає як одну із найраніших пряжок паннонської групи типу Keszthely-Pécs. Загалом матеріали некрополю дослідник зараховує до першої половини VII ст. (Varsik 1992, S. 86, Taf. V: 4).

У. Іблер, досліджуючи паннонські пряжки, виріб із Кішкашша залучила до типу Voly-Zelovce, що представлений знахідками із Албанії, Греції та Істрії. Цікаво зазначити, що дослідниця розглядає балканські та паннонські пряжки разом, однак не дає їм конкретного етнічного визначення. Хоча ці знахідки мають різний контекст, У. Іблер вважає, що за стилем ці застібки є похідними від візантійських пряжок (Ibler 1992, S. 135, 138—140, Abb. 4: 19; 5).

Є. Гарам пряжки із Трансданубії (Кішкашша, Халімба та Комарне) зараховує до найпізніших знахідок групи Lyrenförmige Drachenpaarschnallen (ліроподібні пряжки із парою драконів) та датує їх останньою третьою частиною VII ст., на основі хронології комплексів, із яких вони походять. Дослідниця вважає, що ці застібки мають візантійське походження (Garam 2001, S. 107, Taf. 68: 1—3).

І. Бугарські пряжку із Врчєновацького городища вважає зразком, за яким виготовляли вироби із Трансданубії. Тож всі ці знахідки можуть бути або візантійськими виробами низької якості, або місцевими копіями, що були виготовлені за візантійськими зразками. Причому останній варіант вважає більш перекон-

ливим, але не наводить йому доказів. Знахідку із Врчєновацького городища дослідник датує в межах VII ст. Вважаючи, що в цьому регіоні (Сербському Поморав'ї) Візантійська імперія продовжувала зберігати певний контроль навіть після падіння лімесу. Це начебто підтверджується низкою знахідок ранньовізантійського походження VII ст. у регіоні (Бугарски 2020, с. 61—62).

Місце пряжки із Кветуні серед синхронних старожитностей. Отже, на сьогодні складено перелік подібного роду пряжок. Хоча не всі знахідки є прямими аналогіями для прикраси із Подесення. Найближча — Комарне, інші відрізняються розмірами, пропорціями та деякими конструктивними та орнаментальними особливостями. Але можуть бути використані для загального розуміння цього широкого кола прикрас. Наведені аналогії вказують на візантійське походження пряжки із Кветуні. Причому датування даних застібок не виходить за межі VII ст. То ж цим часом можна датувати і знахідку із курган 1. А це, відповідно, час існування колочинської культури, на її завершальному етапі існування (Обломский 2016, с. 54—61).

Однак знахідок ранньовізантійського часу у Дніпровському Лівобережжі вкрай мало (Погорілець, Панікарський, Володарець-Урбанович 2016, рис. 9), а ще менше їх в ареалі саме колочинської культури. На сьогодні маємо лише два пункти — скарб із Суджи-Замостья, де знайдено рештки срібного блюда третьої чверті VII ст. (Родінкова 2012) та городище Нікодимове, із знахідкою підв'язної фібули VI — третьої чверті VII ст. (Гавритухин 2010, с. 51—52; Гавритухин, Седин 2014, с. 120). Цікаво, що ці знахідки більш-менш синхронні виробу із Кветуні. Можливо, це вказує на певні закономірності поширення візантійських речей у слов'ян північно-східної частини їх ареалу, розташованого щонайдалі від кордонів Імперії.

Висновки. Робота присвячена розгляду суцільнолитої пряжки із багатошарової пам'ятки Кветунь (Трубчевський р-н Брянської обл.) у Подесенні (рис. 1). Виріб було виявлено в 1947 р. у кургані 1 південної групи під час досліджень М. В. Воеводського (рис. 2). Більшість дослідників вважає, що ця курганна група належить до колочинських старожитностей. Однак відсутність чіткого визначення керамічного комплексу із курган 1 залишає відкритим питання його належності.

Знахідку розглядало не надто багато дослідників, але майже не залучаючи центральноєвропейські аналогії і досить часто без належних аргументів. Загалом цю пряжку датують в дуже широких хронологічних межах — від VII ст. до IX ст.

Вдалося скласти каталог подібних пряжок (додаток; рис. 3; 4). До нього увійшли дані про сім прикрас (не враховуючи знахідку із Кве-

туні). Не всі знахідки є прямими аналогіями для пряжки із Подесення. Але вони можуть бути використані для загального розуміння цього широкого кола застібок. Наведені аналогії вказують на візантійське походження пряжки. Причому їх датування не виходить за межі VII ст. То ж цим часом можна датувати і пряжку із курган 1. Тобто цей комплекс можна співвіднести із матеріалами колочинської культури, на її завершальному етапі існування.

Хоча знахідок ранньовізантійського часу у Дніпровському Лівобережжі вкрай мало, а ще менше їх в ареалі саме колочинської культури. Це знахідка срібного блюда із скарбу Суджи-Замостья та підв'язна фібула із Нікодимового городища. Можливо, це вказує на певні закономірності поширення візантійських речей у слов'ян північно-східної частини їх ареалу, розташованого щонайдалі від кордонів Імперії.

Додаток

КАТАЛОГ РОЗГЛЯНУТИХ ВІЗАНТІЙСЬКИХ ПРЯЖОК

1. Врчєновацьке городище. Випадкова знахідка із багатошарової пам'ятки. Бугарски 2020, рис. 1.
2. Кветунь, могильник, південна курганна група, курган 1. Артишевская 1963, рис. 6: 1.
3. Кестхей Добого (Keszthely-Dobogo). Випадкова знахідка. Чаллань 1956, с. 280, № 2, табл. III: 3.
4. Кішкашша (Kiskassa). Зруйноване поховання. Чаллань 1956, с. 276, № 15, табл. III: 1, 1а.
5. Комарне (Komarno / Komárom-Munkásnegyed), поховання 32. Varsik 1992, S. 86, Taf. V: 4.
6. Коринф (Korint). Випадкова знахідка (?). Vinski 1974, p. 35, tabl. XXVI: 7.
7. Халімба (Halimba), поховання 240. Garam 2001, S. 107, Taf. 68: 2.
8. Чупрії (Horreum Margi). Випадкова знахідка із поселення. Янковић, Янковић, 1990, с. 115, кат. обр. 108: 1.

ЛІТЕРАТУРА

- Айбабин, А. И. 1982. Погребения конца VII — VIII в. в Крыму. В: Амброс, А. К., Эрдели, И. Ф. (ред.). *Древности эпохи Великого переселения народов V—VIII вв.* Москва: Наука, с. 165-192.
- Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 3-86, 175-241.
- Айбабин, А. И. 1999. *Этническая история ранне-византийского Крыма.* Симферополь: Дар.
- Амброс, А. К. 1970. Южные художественные связи населения Верхнего Поднепровья в VI в. *Материалы по археологии СССР*, 176, с. 70-74.
- Артишевская, Л. В. 1957. Разведка в верховьях Десны. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях ИИМК АН СССР*, 68, с. 84-89.

- Артишевская, Л. В. 1963. Могильник раннеславянского времени на р. Десне. *Материалы по археологии СССР*, 108, с. 85-96.
- Бугарски, И. 2020. Пряжка из Врченовацкого городища и византийские находки середины и второй половины VII в. из Сербского Поморавья. В: Обломский, А. М. (ред.). *История вещей — история и вещи. К 60-летию юбилею И. О. Гавритухина*. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 59-66, 277.
- Веймарн, Е. В., Айбабин, А. И. 1993. *Скалистинский могильник*. Киев: Наукова думка.
- Воронятов, С. В., Шинаков, Е. А. 2020. Отдельные находки и клады «варварских эмалей» в Брянском Подесенье. В: Радюш, О., Блюэн, А., Любичев, М. (ред.). *Германия-Сарматия, III: Сборник научных статей по археологии народов Центральной и Восточной Европы*. Москва: ИА РАН, с. 81-114.
- Гавритухин, И. О. 2010. Византийские подвязыные фибулы с S-видной петлей для оси пружины. Находки к северу и востоку от Дуная. В: Исланова, И. В., Родинкова, В. Е. (ред.). *Археология Восточной Европы в I тысячелетии н. э.: Проблемы и материалы*. Москва: ИА РАН, с. 35-89.
- Гавритухин, И. О. 2011. Византийское влияние на восточноевропейские народы славянского и тюркского круга в VI—VII вв. В: Макаров, Н. А., Носов, Е. Н. (ред.). *Труды III (XIX) Всероссийского археологического съезда. Великий Новгород — Старая Русь*. П. Санкт-Петербург; Москва; Великий Новгород, с. 15-18.
- Гавритухин, И. О. 2019. Пряжки типа Сиракузы и Северо-Восточная зона их распространения. В: Гавритухин, И. О., Воронцов, А. М. (ред.). *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов*. Конференция 4. Часть 2. Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 295-353.
- Гавритухин, И. О., Седин, А. А. 2014. Фибулы с городища Никодимово. *Краткие сообщения Института археологии*, 236, с. 118-128.
- Горюнов, Е. А. 1981. *Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья*. Ленинград: Наука.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria.
- Кашкин, А. В. 1993. *Археологическая карта России: Брянская область*. Москва.
- Ковалевская, В. Б. 1979. *Поясные наборы Евразии IV—IX вв. Пряжки*. Свод археологических источников, Е1-02. Москва: Наука.
- Обломский, А. М. 1996. Колочинская культура. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 96-108.
- Обломский, А. М. 2016. Колочинская культура. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 10-113.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 2007. Предметы убора с выемчатými эмалями на территории лесостепной зоны Восточной Европы (дополнение сводов Г. Ф. Корзухиной, И. К. Фролова и Е. Л. Гороховского). В: Обломский, А. М. (ред.). *Памятники киевской культуры в лесостепной зоне России (III — начало V в. н. э.)*. Раннеславянский мир, 10. Москва, с. 113-141.
- Погорілець, О. Г., Панікарський, А. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2016. Ранньосередньовічні знахідки з Меджибожа-Рибгоспа. *In Sclavenia terra*, 1, с. 73-90.
- Родинкова, В. Е. 1996. Раннесредневековые памятники Среднего Поднепровья и Днепровского Левобережья с датированными находками. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 155-162.
- Родинкова, В. Е. 2012. Новая находка византийского серебряного сосуда с клеймом в Восточной Европе. *Российская археология*, 4, с. 151-158.
- Седов, В. В. 1982. *Восточные славяне в VI—XIII вв.* Археология СССР. Москва: Наука.
- Синиця, Є. В. 2003. *Поховальний обряд слов'ян Південно-Східної Європи V—VII ст.* Дисертація канд. іст. наук. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
- Скиба, А. В. 2016. *Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян*. Київ: ІА НАН України.
- Сухобоков, О. В. 1975. *Славяне Днепровского Левобережья (роменская культура и ее предшественники)*. Киев: Наукова думка.
- Терпиловский, Р. В., Абашина, Н. С. 1992. *Памятники киевской культуры (Свод археологических источников)*. Киев: Наукова думка.
- Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София.
- Третьяков, П. Н. 1966. *Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге*. Москва: Наука.
- Третьяков, П. Н. 1974. Древности второй и третьей четверти I тыс. н. э. в Верхнем и Среднем Подесенье. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 40-118.
- Третьяков, П. Н. 1982. *По следам древних славянских племен*. Ленинград: Наука.
- Чаллань, Д. 1956. Памятники византийского металлообрабатывающего искусства. II. *Acta antiqua academiae scientiarum Hungaricae*, IV, с. 261-291.
- Чубур, А. А. 2009. Страницы истории брянской археологии. Любовь Артишевская: дороги без конца. В: Кукатова, Г. И. (ред.). *Тютчев и тютчеведение в начале третьего тысячелетия. Материалы III научно-практической конференции*. Брянск, с. 156-171.
- Јанковић, М., Јанковић, Ђ. 1990. *Словени у југословенском Подунављу*. Београд.
- Garam, É. 2001. *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica, 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum — MTA Régészeti Intézete.
- Ibler, U. 1992. Pannonische Gürtelschnallen des späten 6. und 7. Jahrhunderts. *Arheološki vestnik*, 43, S. 135-148.
- Eger, C. 2010. Byzantinische Gürtelschnallen aus Nordafrika — ein typologischer Überblick. *Ephemeris Napocensis*, XX, S. 129-168.
- Schulze-Dörrlamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschlag, mit Laschenbeschlag und mit festem Beschlag des 5. bis 7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz: RGZM.
- Schulze-Dörrlamm, M. 2009. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. II: Die Schnallen mit Scharnierbeschlag und die Schnallen mit angeordnetem Riemendurchzug des 7. bis 10. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30, 2. Mainz: RGZM.

Varsik, V. 1992. Byzantinische Gürtelschnallen im mittleren und unteren Donaauraum im 6. und 7. Jahrhundert. *Slovenská Archeológia*, XL, S. 77-106.

Vinski, Z. 1974. Kasnoantički starosjedoci u Salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIX (1967), p. 5-86.

REFERENCES

Aibabin, A. I. 1982. Pogrebeniia kontsa VII — VIII v. v Krymu. In: Ambroz, A. K., Erdeli, I. F. (ed.). *Drevnosti epokhi Velikogo pereseleniia narodov V—VIII vv.* Moskva: Nauka, s. 165-192.

Aibabin, A. I. 1990. Khronologiya mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkhologii, istorii i etnografii Tavrii*, I, s. 3-86, 175-241.

Aibabin, A. I. 1999. *Etnicheskaia istoriia rannevizantiiskogo Kryma*. Simferopol: Dar.

Ambroz, A. K. 1970. Iuzhnye khudozhestvennye sviazi naseleniia Verkhnego Podneprov'ia v VI v. *Materialy po arkhologii SSSR*, 176, s. 70-74.

Artishevskaiia, L. V. 1957. Razvedka v verkhov'iax Desny. *Kratkie soobshcheniia o dokladakh i polevykh issledovaniiax IIMKAN SSSR*, 68, s. 84-89.

Artishevskaiia, L. V. 1963. Mogilnik ranneslavianskogo vremeni na r. Desne. *Materialy po arkhologii SSSR*, 108, s. 85-96.

Bugarski, I. 2020. Priazhka iz Vrchenovatskogo gorodishcha i vizantiiskie nakhodki serebrianoj sredi i vtoroi poloviny VII v. iz Serbskogo Pomorav'ia. In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Istoriia veshchei — istoriia i veshchi. K 60-letnemu iubileiu I. O. Gavritukhina*. Ranneslavianskii mir, 20. Moskva: IA RAN, s. 59-66, 277.

Veimarn, E. V., Aibabin, A. I. 1993. *Skalistinskii mogilnik*. Kiev: Naukova dumka.

Voroniatov, S. V., Shinakov, E. A. 2020. Otdelnye nakhodki i klady «varvarkikh emalei» v Brianskom Podesene. In: Radiush, O., Bliuene, A., Liubichev, M. (ed.). *Germaniia-Sarmatiia*, III: Sbornik nauchnykh statei po arkhologii narodov Tsentralnoi i Vostochnoi Evropy. Moskva: IA RAN, s. 81-114.

Gavritukhin, I. O. 2010. Vizantiiskie podviaznye fibuly s S-vidnoi petlei dlia osi pruzhiny. Nakhodki k severu i vostoku ot Dunaia. In: Islanova, I. V., Rodinkova, V. E. (ed.). *Arkhologiiia Vostochnoi Evropy v I tysiacheletii n. e.: Problemy i materialy*. Moskva: IA RAN, s. 35-89.

Gavritukhin, I. O. 2011. Vizantiiskoe vliianie na vostochnoevropeiskie narody slavianskogo i tiurkskogo kruga v VI—VII vv. In: Makarov, N. A., Nosov, E. N. (ed.). *Trudy III (XIX) Vserossiiskogo arkhologicheskogo siezda. Velikii Novgorod — Staraiia Rus*. II. Sankt-Peterburg: Moskva; Velikii Novgorod, s. 15-18.

Gavritukhin, I. O. 2019. Priazhki tipa Sirakuzy i Severo-Vostochnaia zona ikh rasprostraneniia. In: Gavritukhin, I. O., Vorontsov, A. M. (ed.). *Lesnaia i lesostepnaia zony Vostochnoi Evropy v epokhi rimskikh vliianii i Velikogo pereseleniia narodov*. Konferentsiia 4. Chast 2. Tula: Gosudarstvennyi muzei-zapovednik «Kulikovo pole», s. 295-353.

Gavritukhin, I. O., Sedin, A. A. 2014. Fibuly s gorodishcha Nikodimovo. *Kratkie soobshcheniia Institut arkhologii*, 236, s. 118-128.

Goriunov, E. A. 1981. Rannie etapy istorii slavian Dneprovskogo Levoberezhia. Leningrad: Nauka.

Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI—VII vek (ot dнешna Bulgaria i sasednite zemi)*. Sofia: craft House Bulgaria.

Kashkin, A. V. 1993. *Arkhologicheskaiia karta rossii: Brianskaia oblast*. Moskva.

Kovalevskaia, V. B. 1979. *Poiasnnye nabory Evrazii IV—IX vv. Priazhki*. Svod arkhologicheskikh istochnikov, E1-02. Moskva: Nauka.

Oblomskii, A. M. 1996. Kolochinskaia kultura. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva: IA RAN, s. 96-108.

Oblomskii, A. M. 2016. Kolochinskaia kultura. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (ed.). *Rannesrednevekovye drevnosti*

lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.). Ranneslavianskii mir, 17. Moskva: IA RAN, s. 10-113.

Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V. 2007. Predmety ubory s vyemchatymi emaliami na territorii lesostepnoi zony Vostochnoi Evropy (dopolnenie svodov G. F. Korzukhinoi, I. K. Frolova i E. L. Gorokhovskogo). In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Pamiatniki kievskoi kultury v lesostepnoi zone Rossii (III — nachalo V v. n. e.)*. Ranneslavianskii mir, 10. Moskva, s. 113-141.

Pohorilets, O. H., Panikarskyi, A. V., Volodarets-Urbanovaly, Ya. V. 2016. Rannesrednovichni znakhidky z Medzhybozha-Rybhospa. In *Slavienia terra*, 1, s. 73-90.

Rodinkova, V. E. 1996. Rannesrednevekovye pamiatniki Srednego Podneprov'ia i Dneprovskogo Levoberezhia s datiruiushchimi nakhodkami. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 155-162.

Rodinkova, V. E. 2012. Novaia nakhodka vizantiiskogo serebrianoj sosuda s kleimom v Vostochnoi Evrope. *Rossiiskaia arkhologiiia*, 4, s. 151-158.

Sedov, V. V. 1982. *Vostochnye slaviane v VI—XIII vv.* Arkhologiiia SSSR. Moskva: Nauka.

Synytzia, Ye. V. 2003. *Pokhovalnyi obriad slov'ian Pivdenno-Skhidnoi Yevropy V—VII st.* Dysertatsiia kand. ist. nauk. Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka.

Skyba, A. V. 2016. *Poiasni nabory heraldychnoho stiliu u slov'ian*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Sukhobokov, O. V. 1975. *Slaviane Dneprovskogo levoberezhia*. Kiev: Naukova dumka.

Terpilovskii, R. V., Abashina, N. S. 1992. *Pamiatniki kievskoi kultury (Svod arkhologicheskikh istochnikov)*. Kiev: Naukova dumka.

Traykova, L. A. 2017. *Kolanat yuzhno ot dolen Dunav — kraia na III — nachaloto na VII v.* Sofia.

Tretiaikov, P. N. 1966. *Finno-ugry, balty i slaviane na Dnepre i Volge*. Moskva: Nauka.

Tretiaikov, P. N. 1974. Drevnosti vtoroi i tretei chetverti I tys. n. e. v Verkhnem i Srednem Podesene. In: Tretiaikov, P. N. (ed.). *Rannesrednevekovye vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, s. 40-118.

Tretiaikov, P. N. 1982. *Po sledam drevnikh slavianskikh plemen*. Leningrad: Nauka.

Challan, D. 1956. *Pamiatniki vizantiiskogo metaloobrabatyvaiushchego iskusstva. II. Acta antiqua academie scientiarum Hungaricae*, IV, s. 261-291.

Chubur, A. A. 2009. Stranitsy istorii brianskoi arkhologii. Liubov Artishevskaiia: dorogi bez kontsa. In: Kukatova, G. I. (ed.). *Tiutchev i tiutchevedenie v nachale tretego tysiacheletiiia. Materialy III nauchno-prakticheskoi konferentsii*. Briansk, s. 156-171

Jankovici, M., Jankovici, D. 1990. *Sloveni u jugoslovenskom Podunavlju*. Beograd.

Garam, É. 2001. *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica, 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum — MTA Régészeti Intézet.

Ibler, U. 1992. Pannonische Gürtelschnallen des späten 6. und 7. Jahrhunderts. *Arheološki vestnik*, 43, S. 135-148.

Eger, C. 2010. Byzantinische Gürtelschnallen aus Nordafrika — ein typologischer Überblick. *Ephemeris Napocensis*, XX, S. 129-168.

Schulze-Dörrlamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschlag, mit Laschenbeschlag und mit festem Beschlag des 5. bis 7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz: RGZM.

Schulze-Dörrlamm, M. 2009. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. II: Die Schnallen mit Scharnierbeschlag und die Schnallen mit angegossenem Riemendurchzug des 7. bis 10. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30, 2. Mainz: RGZM.

Varsik, V. 1992. Byzantinische Gürtelschnallen im mittleren und unteren Donaauraum im 6. und 7. Jahrhundert. *Slovenská Archeológia*, XL, S. 77-106.

Vinski, Z. 1974. Kasnoantički starosjedoci u Salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIX (1967), p. 5-86.

Y. Volodarets-Urbanovych

THE BYZANTINE BUCKLE FROM KVETUN IN DESNA VALLEY

The paper presents the buckle of early Byzantine time from Kvetun (Trubchevsk district of Bryansk region) in Middle Desna valley (fig. 1). This find was discovered in 1947 in kurgan 1 of the southern group during the research of M. V. Voevodskyi (fig. 2). Most researchers believe that this barrow field belongs to the Kolochyn culture. However, the lack of a clear definition of the ceramic assemblage from kurgan 1 leaves open the question of its affiliation.

Only few researchers considered this find, but almost without involving Central European analogies and quite often without proper arguments. In general, this buckle with cast integral plate is dated within very broad chronological limits — from the 7th — to the 9th centuries.

A catalogue of such buckles which includes 7 locations (excluding the find from Kvetun) has been collected (appendix; fig. 3; 4). Not each find is a direct analogy for the buckle from Middle Desna valley. But they can be used for a general understanding of this wide range of jewelry. These analogies point to the Byzantine origin of this buckle. Moreover, their dating does not go

beyond the 7th century. The buckle from kurgan 1 can also be dated to this time. That is, this complex can be correlated with the materials of the final stage of the Kolochyn culture.

Although the early Byzantine finds in the Left Bank of the Dnieper are very few, but they are even fewer in the area of the Kolochyn culture. This is a find of a silver platter from Sudzha-Zamostia hoard and a fibula with returned foot from Nikodymove hill-fort. Perhaps this indicates certain regularities of the distribution of Byzantine things among the Slavs of the north-eastern part of their range, which is located too far from the borders of the Empire.

Keywords: early Middle Ages, 7th century, Kolochyn culture, Kvetun archaeological complex, Desna valley, Byzantine Empire, buckle.

Одержано 16.06.2024.

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав, кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

Yaroslav VOLODARETS-URBANOYCH, Ph. D., Institute of Archaeology, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodargrad@ukr.net, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua.